

Rudolf Filipović

JEDAN ASPEKT LINGVISTIČKOG PRISTUPA NASTAVI STRANIH JEZIKA

1.0. Da je nastava uopće, a nastava stranih jezika posebno, vrlo složen proces, poznata je istina. To potvrđuje osobito i činjenica koju ističu mnogi psiholozi i lingvisti da usprkos velikom napretku nauke kao cjeline, a psihologije, pedagogije i lingvistike kao posebnih grana nauke, još uvijek ne znamo dovoljno o procesu učenja, o prihvatanju znanja, pa tako ni o učenju jezika.

1.1. U našem nastojanju da unaprijedimo i poboljšamo nastavu oslanjamo se na mnoge znanosti i uzimamo u pomoć rezultate njihovih istraživanja. Neke od tih nauka direktno su vezane s tim problemom i od primarne su važnosti, a ostale su samo sekundarne, pa stoga neke moramo imati više na umu, tj. koristiti se u našem radu u većoj mjeri njihovim dostignućima.

1.2. Kada je riječ o jeziku tada je nesumnjivo *nauka o jeziku* prva kojoj se moramo obratiti za pomoć u rješavanju otvorenih pitanja pri podučavanju stranih jezika. A kako je riječ o *nastavi jezika*, potrebne su nam one grane nauke koje proučavaju proces usvajanja znanja. To su *psihologija* sa svojom mlađom granom *psiholingvistikom*, *pedagogija* i *metodika*, *teorija učenja* i *nastavna pomagala*.

1.3. Time nismo iscrpili popis pomoćnih nauka koje pomažu i podržavaju rad na proučavanju procesa učenja. U posljednje vrijeme uzimaju se u obzir i rezultati *sociologije* i *sociolingvistike* koje mogu riješiti mnoga nelingvistička pitanja značajna u nastavi stranih jezika.

2.0. Nauka koja može i mora odgovoriti na neka neriješena ili nedovoljno objašnjena pitanja u vezi s učenjem i podučavanjem stranih jezika jest *lingvistika* jer ona proučava jezik s različitih stanovišta tražeći odgovor na pitanja: što je jezik, što je njegova suština, kakav je to sustav i kako on funkcionira. Zbog toga što je lingvistika osnovna nauka u području s kojim se bavimo, odlučili smo započeti s *lingvističkim pristupom* nastavi stranih jezika, a u idućim brojevima našeg časopisa raspravljat će se o drugim aspektima nastave stranih jezika.

2.1. Čini se da nijedan pristup učenju i podučavanju stranih jezika, bez obzira na to u kojem se vremenskom periodu odvijao, nije postojao bez osnove neke lingvističke ili gramatičke teorije. Kad god je čovjek pokušao da nauči dio ili cjelinu nekog novog sustava drugačijeg od onoga kojim je već vladao, susretao se s potrebom da pristupi tom novom predmetu na način koji je uvjetovan njegovom prirodom.

2.2. Jezik po svojoj prirodi, kao sredstvo komunikacije, nameće drugačiji način pristupa i metodu svladavanja nego neki drugi predmeti, kao npr. književnost, povijest, biologija i dr. Cilj čovjekova nastojanja u području stranih jezika bio je uvijek isti: svladati sustav drugog jezika sa svrhom da ga praktički primijeni, tj. da ga razumije, govori i piše. Ali put do tog cilja nije uvijek bio jednak, niti je znanje o jeziku, o njegovom sustavu i funkcioniranju tog sustava uvijek bilo isto. Ono se razvijalo i razvija usporedo s razvojem našeg znanja o ostalim područjima života. S razvojem jezične teorije razvijao se i naš pristup nastavi stranih jezika. Taj proces nije nužno tekao paralelno; često se teorija razvijala brže nego praksa, tj. primjena te teorije u praksi.

3.0. Ponekad se čudimo i ostajemo iznenađeni kad u spisima iz dalje ili bliže prošlosti čitamo o tome što se u to doba znalo o jeziku ili načinu podučavanja jezika. Uvijek su se ljudi još od vremena Grka i Rimljana (a i prije) zanimali za jezik i njegovo funkcioniranje. Ipak sustavno znanje o jeziku i svemu oko njega bazirano na znanstvenom proučavanju nije tako staro; istom od kraja 18. stoljeća jezik se proučava znanstvenim metodama koje se primjenjuju i u drugim granama znanosti. Od tada, čini se, datira sukob između nauke o jeziku i *tradicionalne gramatike*.

3.1. Učenjaci stare Grčke i Rima skupljali su svoja saznanja o jeziku u *scientia grammatica*, od Aristotela do Donatusa i Prisciana, koji su svemu tome znanju dali takav oblik da se ono moglo upotrijebiti za učenje u školi. Donatusovo djelo *Ars grammatica* smatra se udžbenikom za početnike, a Priscianovo djelo *Institutiones grammaticae* kao materijal za naprednije studente. Ta se *nauka o gramatici* nije dalje razvijala poslije pada Rimskog Carstva, ali se prenosila od generacije na generaciju bez nekih značajnijih promjena. U tom je svom obliku došla i do novijeg vremena, pa se neke njene crte odražavaju i u mnogim današnjim gramatikama stranih jezika, koje smatramo konzervativnim.

3.2. Od kraja 18. stoljeća (kada se lingvistika formirala kao znanost) navodimo, nauka o jeziku razvijala se čitavo stoljeće kao *historijska lingvistika* ili *filologija*. Tek početkom 20. stoljeća s pojavom velikih lingvista F. de Saussurea, N. Trubetzkoga, E. Sapira i L. Bloomfielda i na osnovi njihovih radova lingvistika napušta historijski aspekt i prelazi na *deskriptivnu metodu*. Principi koje su razvili ti lingvisti u svojim djelima često se zajedničkim imenom nazivaju *strukturalizam*, a lingvistika toga vremena *strukturalna lingvistika*.

3.3. Pojava Noama Chomskog i njegovih djela znači početak nove lingvističke teorije, pod imenom *transformacijsko-generativne teorije*, po kojoj je gramatika nekog jezika sustav pravila koja uspostavljaju odnos između izgovora (zvučnih signala) i značenja u tom jeziku. I ta se teorija dalje razvija pa već sada imamo skupinu lingvista koja u svom radu odstupa od prvobitne teorije N. Chomskoga i formira novu verziju te teorije.

3.4. Svrha je ove historijske digresije da pokaže na kojoj se osnovi može analizirati primjena lingvističke teorije u nastavi stranih jezika.¹ Nastavnici stranih jezika nisu i ne moraju biti lingvisti koji se bave proučavanjem jezika. Za njih je važno da, pored solidnog poznavanja stranog jezika koji podučavaju, steknu i što veće znanje o jeziku, jer je i znanje lingvističke teorije jedan od važnih uvjeta za uspjeh u radu. Pored toga oni su zainteresirani za primjenu

¹ Usporedi: R. Filipović, »Udio lingvistike u formiranju modernih metoda u nastavi stranih jezika«. *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Zagreb 1971, Školska knjiga, str. 45–51.

teorije nauke o jeziku, tj. koliko i kako se rezultati proučavanja jezika mogu primijeniti u nastavi stranih jezika.

4.0. Jedan je od prvih zadataka nauke o jeziku u odnosu prema stranim jezicima da dade opis jezika koji će biti relevantan radu nastavnika jezika, posebno nastavnika stranog jezika. I pisac udžbenika treba u svom radu dobar opis jezika koji se podučava, a to mu može pružiti samo iscrpna *lingvistička analiza* stranog jezika. Potrebno je stoga da jezik koji podučavamo bude tako opisan da su sva glavna pitanja *fonologije, morfologije, sintakse, semantike i stilistike* znanstveno analizirana, pa da se rezultati te analize mogu primijeniti u bilo kojoj fazi nastavnog procesa: od sastavljanja nastavnog programa i nastavnog materijala do stvarnog rada s učenicima u razredu. Bez takvog solidnog znanstvenog opisa jezika baziranog na principima lingvističke teorije teško će uspjeti bilo koja *nastavna metoda*, a nepostojanje dobrog lingvističkog opisa stranog jezika koji želimo podučavati osjetit će jednako pisac udžbenika i priručnika kao i nastavnik u razredu.²

4.1. Lingvistička teorija utvrdila je da se kod jezika u kontaktu bilo koje vrste javlja *interferencija*, tj. devijacije od norme. Do kontakta dvaju jezika dolazi kod dvojezičnog govornika (*bilingva*), a dvojezičnost (*bilingvizam*) počinje kad govornik-učenik može izreći prve suvisle rečenice ili izraze u drugom jeziku, tj. od samog početka učenja stranog jezika. Stupanj dvojezičnosti kreće se dakle od početnog osnovnog poznavanja jezičnog sustava drugog jezika do stupnja potpunog vladanja tim stranim jezikom.³

4.2. U analizi nastave stranih jezika obraćamo posebnu pažnju dvjema pojavama: 1. *kontakta jezika* i 2. *interferenciji*. One su tijesno vezane i predmet su posebnog lingvističkog proučavanja. U njihovom raščlanjivanju i razrješavanju važan udio ima *kontrastivna lingvistika* sa svoja dva pristupa: *kontrastivnom analizom* i *analizom pogrešaka*.

4.3. Pomoću *kontrastivne analize* materinskog i stranog jezika, tj. uspoređivanjem sustava tih dvaju jezika, utvrđujemo njihove formalne i funkcionalne sličnosti i razlike. Na osnovi toga možemo bolje uočiti neke probleme koji se javljaju u učenju stranog jezika, a nismo ih bez te lingvističke analize mogli utvrditi. Kako rješenje tih problema olakšava i unapređuje nastavu stranog jezika, ta se analiza ima na umu u izgradnji sistema nastave stranih jezika.⁴

4.4. Ali problemi u procesu nastave ne rješavaju se samim iznalaženjem područja interferencije pomoću kontrastivne analize i upozoravanjem na potencionalne probleme i teškoće do kojih dolazi na osnovi razlika u sustavu dvaju jezika. *Psiholingvistika* upozorava nas da u toku učenja stranog jezika ima još jedan važan faktor (koji se često zapostavlja), a to je *sâm učenik*.⁵ Vrlo je važno znati što se u toku procesa učenja stranog jezika zbiva u učeniku. Učenik stvara *aprosimativne sisteme*⁶, koji su prelazni stadiji od materinskog

² O tom sam pitanju opširnije pisao u članku »New Methods in Teaching Non-World Languages«. *Contact*, 9, Wien 1966, str. 27-34.

³ Cijeli taj proces opisao sam u poglavlju »Teorija — Bilingvizam i jezično posuđivanje« u knjizi *Kontakti jezika* ... Zagreb 1971, str. 104-111.

⁴ Vidi: R. Filipović, »Pedagoška primjena kontrastivne analize«. *Kontakti jezika* ..., Zagreb 1971, str. 33-39.

⁵ T. Slama-Cazacu, »Psycholinguistics and Contrastive Studies«, *Zagreb Conference on English Contrastive Projects*, Zagreb 1971, Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, str. 188-204.

⁶ W. Nemser, »Approximative Systems of Foreign Language Learners«, *Studies 1, The Yugoslav Serbo-Croatian — English Contrastive Project*, Zagreb 1969, Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta, str. 3-12.

do stranog jezika. Što su točno ti sistemi, kako do njih dolazi, koliko ih ima, itd., ne možemo još danas utvrditi. Jedino smo sigurni u to da proces učenja stranog jezika nije *prebacivanje kôda* koje se javlja u potpunog dvojezičnosti, kad dvojezični govornik prelazi bez teškoća iz sustava jednog jezika (L_1) u sustav drugog (L_2), već postepeni prijelaz iz materinskog jezika u strani jezik.

5.0. Nešto bliže rješenju toga problema dovodi nas *analiza pogrešaka*⁷ koju vršimo ispitujući stupanj znanja učenika na raznim nivoima nastave. Pomoću analize pogrešaka koje se javljaju na hrvatskom jezičnom području u učenju engleskog jezika⁸ utvrdili smo nekoliko uzroka pogrešaka od kojih je jedan od najčešćih interferencija materinskog jezika. Analiza pogrešaka vodi nas bliže i problemu *aproksimativnih sistema* jer ukazuje na prelazni stadij u procesu učenja koji traje od momenata kad učenik prestane ropski prevoditi strukture materinskog jezika, popunjavajući ih riječima stranog jezika, do časa kad je svladao sustav stranog jezika toliko da se njime služi bez većih teškoća.

5.1. U tom se stadiju javljaju kod učenika i takve pogrešne strukture koje nisu uzrokovane interferencijom materinskog jezika, tj. ne pripadaju ni materinskom ni stranom jeziku. One su rezultat pojave koja se javlja u toku učenja stranog jezika kad pojam »strani jezik« za učenika znači jedino »nešto novo«, drugačije od materinskog jezika.⁹

5.2. Sve strukture u tom prelaznom sustavu nisu samo drugačije od struktura materinskog jezika već ne odgovaraju ni strukturama stranog jezika. Takav sustav mogao bi odgovarati onom što neki nazivaju *učenikov sustav*¹⁰, a kako ih u toku učenja nekog stranog jezika može biti nekoliko, po jedan za svaku fazu učenja, oni bi mogli odgovarati *aproksimativnim sistemima*. Teorija o *aproksimativnim sistemima* i *učenikovim sustavima* nije još potpuno prihvaćena niti praktički razrađena, pa ih ne možemo direktno primijeniti u razrješavanju nastavnog procesa.

6.0. Međutim, rezultati analize pogrešaka mogu djelomično odgovoriti na pitanje što se događa na prijelazu od materinskog do stranog jezika ili kako učenik polazeći od svog materinskog stiže do stranog jezika. Prihvatimo li teoriju *prelaznih sustava*, tj. da u procesu učenja dolazi do postepenog usvajanja sustava stranog jezika i da u pojedinim fazama učenik stvara svoje sustave koji su ponekad posve različiti od polaznog sustava i od sustava cilja, onda možemo na osnovi rezultata analize pogrešaka izgraditi *opći prelazni sustav* u koji će ući svi elementi analize pogrešaka.¹¹

6.1. Do toga sam sustava došao posredno uspoređujući *proces jezičnog posuđivanja* s procesom učenja stranog jezika. Iako su ta dva procesa suprot-

⁷ O analizi pogrešaka i radu na tom području vidi: R. Filipović, »Kontrastivna analiza hrvatskog i engleskog jezika«, *Kontakti jezika*... str. 84–86.

⁸ Rezultati te analize izneseni su u trima magistarskim radnjama: Vera Andrassy, »Jezična odstupanja u morfologiji i sintaksi vrsta riječi (osim glagola) u govoru učenika engleskog jezika na hrvatskosrpskom govornom području« (u rukopisu); Jasna Bilinić, »Jezična odstupanja u morfologiji i sintaksi glagola u govoru učenika engleskog jezika na hrvatskosrpskom govornom području« (u rukopisu); Stanka Kranjčević, »Jezična odstupanja u sintaksi rečenice u govoru učenika engleskog jezika na hrvatskosrpskom govornom području« (u rukopisu).

⁹ Usporedi: R. Filipović, »Contrastive Analysis and Error Analysis in Pedagogical Materials«, *Pedagogical Materials 1*, The Yugoslav Serbo-Croatian — English Contrastive Project, Zagreb 1971, str. 4.

¹⁰ W. Nemser, O. C., str. 5.

¹¹ Tu sam misao prvi put iznio u diskusiji na Zagrebačkoj konferenciji engleskih kontrastivnih projekata (7–9. prosinca 1970): *Zagreb Conference on English Contrastive Projects*, Zagreb 1971, Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, str. 218.

na po svojim polaznim točkama (proces posuđivanja polazi od stranog jezika prema materinskom, a proces učenja od materinskog prema stranom), oni su po svojim elementima identični, i oba imaju prelaznu fazu ili prelazni sustav, koji sam nazvao *kompromisni sistem*.¹²

6.2. U jezičnom posuđivanju taj se sustav sastoji od elemenata dobivenih analizom prelaznih stadija kroz koje prolaze strane riječi na svom putu od jezika davaoca do jezika primaoca, a u toj se grani lingvistike zove *kompromisni stadij*.¹³ U procesu učenja kompromisni sistem ili prelazni sustav karakterističan je za prelaznu fazu od materinskog do stranog jezika, a sastoji se od *kompromisnih struktura* koje su devijacije od norme stranog jezika. Njih će učenik upotrebljavati u toku prelazne faze sve dok ne usvoji strukture stranog jezika. U tom se procesu mogu javljati sve one pogreške koje su utvrđene u toku analize pogrešaka, a koje čine učenici jednog istog materinskog jezika kad uče neki strani jezik.

6.3. Da bi se rezultati te lingvističke teorije i njene primjene mogli upotrijebiti u nastavi stranih jezika, treba izgraditi *opći kompromisni sistem* za proces učenja svakog stranog jezika na osnovi analize pogrešaka pri učenju stranih jezika.¹⁴ U tom se sustavu uzimaju u obzir pogreške na trima razinama, fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj, koje mogu služiti kao pomoć nastavnicima stranih jezika u njihovu radu u razredu, a piscima kad pišu udžbenike, priručnike i gramatike.

6.4. Kontrastivna lingvistika, služeći se dvama pristupima koji se međusobno dopunjuju, kontrastivnom analizom i analizom pogrešaka, tijesno je vezana i uz praktičnu nastavu. Prvi pristup (kontrastivna analiza) deduktivnim putem predskazuje osobine učenja na osnovi uspoređenja jezičnih opisa, a drugi pristup (analiza pogrešaka), djelujući u suprotnom pravcu, nastoji objasniti oblike učenikova ponašanja u procesu učenja. Jedino primjenom rezultata obje analiza koji su prethodno testirani¹⁵ u nastavnom radu na raznim nivoima, kontrastivna lingvistika može odigrati svoju punu ulogu u rješavanju nekih problema nastavnog procesa.

¹² Poređenje tih dvaju procesa iznio sam u predavanju održanom na III kongresu GAL-a u Stuttgartu 6-9. listopada 1971. pod naslovom *The Compromise System — A Link between Linguistic Borrowing and Foreign Language Learning*. Nešto skraćena verzija tog predavanja izaći će u *Kongresbericht der 3. Jahrestagung der deutschen Gesellschaft für Angewandte Linguistik*.

¹³ Više o tome vidi u: R. Filipović, *Kontakti jezika ... Primjena i praksa — a) Fonološki aspekt*, str. 115-116.

¹⁴ *Opći kompromisni sistem* za engleski jezik izradit ćemo paralelno s kontrastivnom gramatikom engleskog i hrvatskog jezika, jer on može služiti i kao jedna od potrebnih osnova za pisanje gramatike.

¹⁵ Bez testiranja naših materijala u praktičnom radu u razredu ne možemo biti sigurni da smo postigli rezultate koji će korisno poslužiti u nastavi. Stoga smo sastavili posebne testove s pomoću kojih će skupina nastavnika praktičara iz raznih škola provjeriti sve naše dosadašnje rezultate na tom području. Ti će testovi uz pedagoške materijale, koji se upravo izrađuju za svaku gramatičku jedinicu, služiti kao dopunski nastavni materijal.